

آموزش تفکر
به کودکان و نوجوانان

دکتر علی ستاری

تهران

۱۳۹۷

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۵	فصل اول: کلیات
۵	اهداف فصل اول
۷	تربیت فکری کودکان و نوجوانان در ایران باستان
۱۱	تربیت فکری کودکان و نوجوانان در اسلام
۱۱	ماهیت و جایگاه تفکر در قرآن
۱۲	ارزش فکر در قرآن
۱۳	خلاصه فصل اول
۱۴	پرسش
۱۴	تمرین
۱۶	فصل دوم: تفکر و زبان
۱۶	اهداف فصل دوم
۱۷	مفهوم‌شناسی تفکر
۲۰	مفهوم زبان
۲۱	منشأ الهی زبان
۲۱	نقش‌های زبان
۲۳	نقش تعاملی (ارتباطی)
۲۳	نقش انتقالی (القایی)
۲۴	رابطه تفکر و زبان
۲۴	زبان به عنوان مبنای تفکر
۲۵	تفکر به عنوان مبنای زبان
۲۶	رابطه هم‌زمان تفکر و زبان

صفحه	عنوان
۲۶	رشد کودک و تحولات زبانی
۲۷	مطالعات رشد کودک در روان‌شناسی
۲۷	نظریه رشد ذهنی ژان پیاژه
۲۹	نظریه رشد ذهنی جروم برونر
۳۰	نظریه رشد اجتماعی - فرهنگی لئو ویگوتسکی
۳۲	مطالعات رشد کودک در زبان‌شناسی
۳۲	رشد کودک از دیدگاه زبان‌شناختی
۳۲	مرحله تک‌واژه‌ای
۳۳	مرحله دوواژه‌ای
۳۴	مرحله چندواژه‌ای
۳۵	دیدگاه اسلام
۳۵	فطری بودن زبان
۳۸	فطری بودن تفکر
۳۹	اکتسابی بودن مهارت‌های زبانی
۴۱	زبان و ادراک کودکان
۴۴	خلاصه فصل دوم
۴۵	پرسش
۴۶	تمرین
۴۷	فصل سوم: انواع تفکر
۴۷	اهداف فصل سوم
۴۸	تفکر نظری و عملی
۴۹	تفکر منطقی
۵۰	استدلال استقرایی
۵۱	استدلال تمثیل
۵۱	استدلال قیاس
۵۳	تفکر انتقادی
۵۵	ویژگی‌های ذهن نقاد
۵۶	مهارت‌های شناختی در تفکر انتقادی
۵۸	تفکر خلاق

صفحه	عنوان
۵۸	مفهوم خلاقیت
۵۹	ویژگی های فرد خلاق
۵۹	عوامل مؤثر در خلاقیت
۵۹	هوش
۶۰	خانواده
۶۰	انگیزه و هیجان
۶۱	آموزش خلاقیت
۶۲	تخیل
۶۲	تفکر جانبی
۶۴	تفاوت ها میان تفکر عمودی و تفکر جانبی
۶۵	منطق تفکر جانبی
۶۶	تفاوت ها میان تفکر خلاق و تفکر جانبی
۶۶	تفکر علمی
۶۸	ویژگی های تفکر علمی
۷۰	خلاصه فصل سوم
۷۱	پرسش
۷۱	تمرین
۷۶	فصل چهارم: روش های پرورش تفکر در کودکان و نوجوانان
۷۶	اهداف فصل چهارم
۷۷	بازی
۷۸	دیدگاه های روان شناختی بازی
۷۸	دیدگاه های جسمی
۷۹	دیدگاه های ذهنی
۸۳	بازی همگام با آهنگ رشد کودک و نوجوان
۸۳	دو سال اول زندگی
۸۳	سال های پیش از دبستان: ۲ تا ۵ سالگی
۸۵	بازی در اواخر دوران کودکی
۸۶	بازی در دوران نوجوانی
۸۹	بازی و بحران هویت دوران نوجوانی
۹۰	بازی به مثابه تفریح در دوره نوجوانی

صفحه	عنوان
۹۰	انواع بازی‌های فکری
۹۱	بازی‌های ساختنی تغییرپذیر
۹۲	بازی‌های ساختنی با ساختار
۹۳	بازی‌های خرده‌نمادین و کلان‌نمادین
۹۴	بازی‌های زبانی
۹۶	پرسش و پاسخ
۹۸	ویژگی‌های پرسش خوب
۹۹	انواع پرسش‌ها
۱۰۰	روش‌های پروراندن پرسش
۱۰۱	روش‌های پاسخ دادن به پرسش‌ها
۱۰۲	آداب پرسش و پاسخ
۱۰۳	ادبیات کودکان و نوجوانان
۱۰۴	داستان
۱۰۴	داستان و پرورش تفکر
۱۰۷	انواع داستان
۱۰۸	داستان و واقعیت
۱۰۸	انتخاب قالب داستان برای کودکان و نوجوانان
۱۰۹	داستان کوتاه
۱۱۰	داستانک
۱۱۰	تأثیرات روانی و تربیتی داستان
۱۱۱	پرسش و تحریک فکر در داستان
۱۱۲	سایر عوامل تحریک فکر در داستان
۱۱۴	ویژگی‌های داستان در قرآن
۱۱۶	تفاوت داستان‌های قرآن با سایر داستان‌ها
۱۱۸	خلاصه فصل چهارم
۱۲۰	پرسش
۱۲۱	تمرین
۱۲۳	فصل پنجم: فلسفه برای کودکان، رویکردی در آموزش تفکر
۱۲۳	اهداف فصل پنجم
۱۲۴	آغاز شکل‌گیری ایده فلسفه برای کودکان
۱۲۵	سوابق در حوزه فلسفه

صفحه	عنوان
۱۲۹	سوابق در حوزه روان‌شناسی
۱۳۰	رویکردها در فلسفه برای کودکان
۱۳۰	۱. رویکرد انتقادی
۱۳۱	۲. رویکرد انتقالی (القایی)
۱۳۳	۳. رویکرد تولیدی
۱۳۴	ابعاد رشد در فلسفه برای کودکان
۱۳۴	رشد فردی
۱۳۵	رشد اجتماعی
۱۳۷	رشد عاطفی و اخلاقی
۱۳۸	رشد شناختی
۱۳۸	فلسفه برای کودکان و نظریه رشد ذهنی پیازه
۱۳۹	سن کودک در نزد پیازه و لیپمن
۱۴۰	مقایسه نظرات پیازه و لیپمن
۱۴۰	۱. نظرات پیازه
۱۴۴	۲. نظرات لیپمن
۱۴۵	شباهت‌ها و تفاوت‌ها در نظرات لیپمن و پیازه
۱۴۶	امکان فعالیت فلسفی کودکان از دیدگاه شناختی
۱۴۷	توانایی فلسفی کودکان
۱۵۰	فلسفه برای کودکان و یادگیری
۱۵۱	نقش زبان در فلسفه برای کودکان
۱۵۱	تفکر در فلسفه برای کودکان
۱۵۲	انواع تفکر در فلسفه برای کودکان
۱۵۳	۱. تفکر آفرینشی (خلاق)
۱۵۴	۲. تفکر انتقادی
۱۵۶	۳. تفکر مراقبتی (مسئولانه)
۱۵۷	دستاوردهای تفکر در فلسفه برای کودکان
۱۵۷	۱. تفکر ترکیبی
۱۵۸	۲. فراشناخت
۱۵۹	۳. حل مسئله
۱۶۰	فرایند یادگیری در فلسفه برای کودکان
۱۶۳	مهارت‌های یادگیری در فلسفه برای کودکان

صفحه	عنوان
۱۶۳	مهارت خواندن
۱۶۷	مهارت گوش دادن
۱۶۹	مهارت سخن گفتن
۱۶۹	مهارت پرسیدن
۱۷۰	مهارت گفت و گو
۱۷۲	مهارت سکوت کردن
۱۷۴	مشکلات یادگیری در فلسفه برای کودکان
۱۷۵	اختلال در خواندن
۱۷۶	اختلال در شنیدن
۱۷۸	اختلال در گوش دادن
۱۷۹	اختلال در سخن گفتن
۱۸۰	اختلالات در سکوت
۱۸۱	آموزش فلسفه برای کودکان
۱۸۳	عناصر، عوامل و راهبردهای آموزش در فلسفه برای کودکان
۱۸۳	۱. هدف کلی
۱۸۴	۲. هدف‌های جزئی
۱۸۶	۳. محتوای آموزش در فلسفه برای کودکان
۱۹۲	۴. روش
۱۹۳	۵. راهبردهای آموزشی
۱۹۳	۶. کودکان
۱۹۴	۷. مربی
۲۰۰	۸. اجتماع پژوهشی
۲۰۷	طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه درسی فلسفه برای کودکان
۲۰۷	۱. طراحی آموزشی
۲۱۸	۲. اجرای آموزش
۲۲۷	۳. ارزشیابی آموزش
۲۳۱	خلاصه فصل پنجم
۲۳۳	پرسش
۲۳۴	تمرین
۲۳۶	منابع

مقدمه

تفکر یکی از راه‌های دستیابی به شناخت و معرفت است. علم و معرفت با توجه به مبانی مختلف، تعاریف مختلفی می‌یابد. فلسفه مادر علوم و عهده‌دار تبیین تحقق و تعریف موضوع هر یک از علوم است. می‌توان گفت که فلسفه علم را یکی از اوصاف و ویژگی‌های وجود می‌داند و به تعبیری علم و وجود را با هم مساوق می‌داند. لذا هر چیز که وجود داشته باشد به نحوی دارای درک و شعور نیز هست. در این میان انسان نیز چون موجود است دارای علم است. تفاوت انسان با موجودات دیگر شرافت رتبه و گستردگی دایره علم و ادراک او نسبت به سایر موجودات است.

در بررسی معرفت انسانی و ویژگی علم و ادراک درباره انسان به صورت کلی می‌توان اظهار کرد که اجمالاً علم به حضور قابل تعریف است و حضور دو طرف دارد؛ یکی عالم و دیگری معلوم. علم، حضور عالم نزد معلوم است. این حضور به صورت کلی دو نوع مختلف دارد؛ یکی به ذات و حقیقت شیء است و دیگری به صورت و مفهوم آن. لذا علم را به حصولی و حضوری تعریف می‌کنند. در علم حضوری خود شیء نزد عالم حاضر می‌شود؛ اما در علم حصولی صرفاً صورت یا مفهوم معلوم نزد عالم حاضر است و در واقع علم به صورت معلوم حاصل می‌شود نه خود معلوم.

از آنجا که تفکر بیش از هر چیزی با مفاهیم سروکار دارد، عملکرد و مهارتی فطری و خدادادی برای دستیابی به معرفت از نوع حصولی آن است نه نوع حضوری آن؛ زیرا درک حضوری از طریق و مجرای مفاهیم شکل نمی‌گیرد و تنها شناخت حصولی است که از طریق ذهن و با وساطت مفاهیم پدید می‌آید. این ویژگی فطری

انسان با عنوان تفکر شناسایی می‌شود. از طرفی دیگر تفکر منحصر به هیچ فرد، گروه، فرهنگ، کشور، تمدن، دین و مذهب خاصی نیست. زیرا فرایند تحقق آن که آمیخته با سرشت انسان است جز یک حقیقت نیست و در هر انسانی وجود دارد.

تفکر با زبان نیز سروکار زیادی دارد و از همین جا بررسی و مطالعه عملکرد انسان در نحوه دست یافتن به شناخت و ادراک، موجب به وجود آمدن دانشی با عنوان منطق شده است. تصور عموم بر آن است که منطق نحوه تفکر صحیح را به انسان آموزش می‌دهد. حال آن که این دانش به هیچ وجه تفکر را به انسان آموزش نمی‌دهد؛ بلکه انسان را به مطالعه و توجه در فرایند شناخت خویش وا می‌دارد و توجه می‌دهد تا انسان بتواند آگاهانه خود را از عوامل کژی و اشتباه در تفکر مصون بدارد. همچنین انسان را قادر می‌سازد تا در صورت مواجهه با آن چیزی که به هر دلیل اشتباهاً به نام علم یا درک صحیح به او عرضه می‌شود، قدرت تمییز صحیح از غلط را داشته باشد. پس در حقیقت تلاش برای آموزش تفکر، در واقع آموزش نیست؛ بلکه آموزش نحوه کشف کژروی و تصحیح انحراف مغالطات و اشتباهات در شناخت است.

با توجه به نکاتی که بیان شد، در این کتاب منظور از آموزش تفکر، آموزش چیزی نیست که قبلاً در انسان وجود نداشته باشد و ما از طریق آموزش قصد ایجاد آن را داشته باشیم. بدیهی است که چنین امری نه امکان‌پذیر است و نه ما مدعی انجام آن هستیم. در این کتاب ما قصد داریم تا تفکر را به عنوان یک ویژگی منحصر به فرد در انسان تعریف کنیم و رابطه آن را با زبان بیان و روش‌های پرورشی آن را معرفی کنیم. زیرا قصد داریم تفکر را به عنوان یکی از ویژگی‌های انسان در جریان فعالیت‌های آموزش و پرورش رسمی و غیر رسمی که عمدتاً از طریق گفت‌وگو و زبان برانگیخته می‌شود و پرورش می‌یابد، برجسته نماییم. لذا تلقی ما از تفکر بر این مفروضات استوار است: اولاً تفکر یک ویژگی فطری است که انسان به آن مجهز است و در این میان کودکان و نوجوانان نیز از این ویژگی مستثنا نیستند.

ثانیاً همانند سایر ویژگی‌های فطری انسان، تفکر نیز نیازمند تحریک، برانگیختن و پرورش است. ثالثاً در نام‌گذاری این کتاب به آموزش تفکر به کودکان و نوجوانان، استفاده از کلمه آموزش در آن به معنای ایجاد تفکر به عنوان یک مهارت جدید در کودکان و نوجوانان نیست؛ بلکه به معنای تحریک، برانگیختن و پرورش تفکر در کودکان و نوجوانان است.

در اینجا لازم است مراتب تشکر و قدردانی خودم را از تمامی افراد و کسانی که به نوعی اینجانب را در تحقیق، آماده‌سازی و تولید این کتاب یاری کرده‌اند ابراز نمایم. ضمن آن که امیدوارم کاستی‌ها و نقایص احتمالی اثر را بتوانم دریافت دارم و در رفع آن بکوشم. همچنین از نظرات و پیشنهادهای سازنده استفاده کنم.

علی ستاری

تهران ۱۳۹۷